

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה חלק מקריאת שמע, אותו מצווים לקרוא פעמיים ביום, בבוקר ובערב. דנו הפוסקים בעקבות תפילה בדברי הגמרא בברכות, האם מותר לקרוא קריאת שמע בשכיבה:

מצד אחד, הגמרא בברכות (יג ע"א) כותבת, שאין לקרוא קריאת שמע בשכיבה (כיוון שיש בכך דרך שררה וגאווה), ורק רבי יוחנן שהיה בעל בשר וקשה היה לו לקום יכול היה לקרוא בהטיה. **מצד שני** גמרא נוספת במסכת ברכות (כו ע"ב) כותבת, ששניים הנמצאים במיטה ללא בגדים ורוצים לקרוא קריאת שמע, יכולים להסב את פניהם ולקרוא.

א. **רבינו יונה** (טו ע"א בדה"ר) תירץ, שהסיבה שמותר לשניים לקרוא קריאת שמע בהטיה היא, שמדובר במקום טורח רב, וכפי שהותר לרבי יוחנן לקרוא בשכיבה, אבל בסתמא יש לקרוא בישיבה. ב. **הרמב"ם** (ב, ב) חלק ותירץ, שכאשר הגמרא כותבת שאסור לקרוא בשכיבה, הכוונה בשכיבה ממש, אבל בהטיה לגמרי על הצד מותר לכל אדם לקרוא, ובלשונו של הבית יוסף:

"משמע מדברי רבינו יונה דהיכא דליכא טירחא (= שאין טרחה) לא יקרא קריאת שמע כשהוא מוטה על צדו. ולפי דבריו על מטתו דקאמר, היינו סמוך למטתו. ומיהו כבר כתבתי דלדעת רש"י והרמב"ם, מותר לקרוא קריאת שמע לכתחילה והוא מוטה על צדו לגמרי, ולדבריהם הוי על מטתו כפשוטו כשהוא על מטתו ממש."

להלכה פסק **השולחן ערוך** (סג, א) כרמב"ם, שמותר לקרוא קריאת שמע על המיטה בהטיה גמורה, **והרמ"א** (שם) הוסיף שבמקום שאין טרחה ראוי לשבת וכדעת רבינו יונה. **החיי אדם** נקט, כשם שביחס לקריאת שמע כתב הרמ"א שיש להחמיר, הוא הדין לקריאת שמע שלפני השינה. אמנם, רבים נוהגים לקרוא קריאה זו בשכיבה, וכתב **המשנה ברורה** (רלט, ו) שסומכים על הסוברים שיש להחמיר רק בקריאת שמע בה יוצאים ידי חובה, ולא בקריאת שמע שעל המיטה שטעמה שונה וכפי שנראה להלן.

בעקבות התורה המזכירה בפרשה את קריאת שמע, נעסוק השבוע בדיני קריאת שמע שעל המיטה וברכת המפיל. נפתח בשאלה מדוע יש לומר שוב קריאת שמע אם כבר קראו אותה בבוקר ובערב, והאם אדם שלא נרדם או לא הולך לישון צריך לברך את ברכת המפיל. ונסיים בשאלה, האם ההולך לישון לאחר חצות צריך לברך ברכה זו.

חיוב ברכת שמע

מדוע יש לקרוא קריאת שמע לפני השינה? **רבינו יונה** (א ע"א ד"ה איפסקא) הבין מדברי הגמרא בפרק ראשון ממסכת ברכות (ה ע"א), שהסיבה לכך היא, שעיקר קריאה זו להבריח את המזיקין, וכן מופיע בפירוש בירושלמי (ה ע"ב). על פי טעם זה הסבירו מדוע לא מברכים על קריאה זו, כי אין מברכים על מעשה שנועד להרחיק מהסכנה (כמו מים אחרונים).

המהרי"ל (ס' קצג) חלק על דברי רבינו יונה וסבר, שמטרת הקריאה היא ללכת לישון מתוך דברי תורה. משום כך מובן מדוע לשיטתו ממשיכה הגמרא בברכות וכותבת, שכאשר מדובר בתלמיד חכם - אין הוא צריך לקרוא קריאת שמע, שהרי הוא רגיל ללמוד. השלכה לטעם זה כתב **הרמ"א** (תפא, ב), שגם בליל הסדר המוגן ממזיקים יש לקרוא קריאת שמע לפני השינה¹.

חובת המפיל

כאמור, בנוסף לחובה לקרוא קריאת שמע לפני המיטה, הגמרא במסכת ברכות כותבת שיש לומר גם את ברכת המפיל. האם גם אדם שלא הולך לישון צריך לברך ברכה זו? לכאורה, התשובה תלויה במחלוקת שראינו בעבר (שבועות שנה א') האם כאשר אדם לא שמע את קול התרנגול, או לא לבש חגורה, עליו לברך את הברכות השייכות לפעולות אלו.

דעה ראשונה: **הרמב"ם** (תפילה ז, ז) **והרא"ה** (שם ד"ה וכתב) הבינו מלשון הגמרא הכותבת 'כי שמע' דהיינו כאשר שמע, שרק במקרה בו אדם נהנה משמיעת התרנגול עליו לברך, ככל ברכות הנהנין שיש לברכן רק כאשר נהנים. בפשטות, גם את ברכת המפיל (המופיעה באותו דף גמרא) יש לברך רק במקרה בו הולכים לישון, ואכן כך עולה מלשון הרמב"ם (שם, א - ד):

"שתקנו חכמים דברי תפלות אלו, תקנו ברכות אחרות לברך אותן בכל יום: כשיכנס אדם למיטתו לישן בלילה מברך ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם המפיל חבלי שינה על עיני. בשעה שייקץ בסוף שנתו מברך והוא על מטתו כך: אלהי נשמה שנתת בי טהורה. כששומע קול התרנגולים מברך ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם הנותן לשכני בינה להבחין."

דעה שנייה: **הרמב"ן** (פסחים ז ע"ב ד"ה והוי) **והר"ן** (ד"ה והאי) חלקו על דבריהם וסברו, שבכל עניין צריך לברך את כל ברכות השחר, גם אם לא נהנים מאותו הדבר עליו נתקנה הברכה. בטעם הדבר נימקו, שברכות השחר הן ברכות השבח, ואת הקב"ה יש לשבח כל בוקר בלי קשר להנאה מהדבר ולכן גם ברכת המפיל יש לברך כל יום גם אם לא הולכים לישון.

הלכה למעשה

בפשטות, כיוון שראינו שהרמ"א ובעקבותיו האשכנזים פסקו כדעת הרמב"ן שיש לברך בכל יום ללא קשר להנאה, וגם הספרדים נוהגים כך למרות פסק השולחן ערוך, כיוון שהאר"י סבר שיש לברך ברכות אלו בכל יום (כי הן רמז ל'אורות עליונים' שצריך להוריד מהשמיים) - גם את ברכת המפיל יש לברכה בכל לילה למרות שלא הולכים לישון.

א. **המשנה ברורה** (רלט ד"ה סמוך) חלק על השוואה זו שבין ברכות השחר לברכת המפיל וכתב, שברכת המפיל שונה משאר

¹ ייתכן שהשלכה נוספת למחלוקת זו תהיה בשאלה, האם נשים חייבות באמירת קריאת שמע של המיטה. אם הטעם הוא משום המזיקים (דבר שלא ברור מה טיבם, ועיין במאירי), אז גם נשים צריכות לקרוא, שהרי גם הן צריכות שמירה - וכן פסק **האליה רבה**. לעומת זאת, אם הטעם הוא משום לימוד תורה לפני השינה, יתכן שנשים שלא חייבות בלימוד תורה יהיו פטורות מאמירה זו, וכן פסק **המגן אברהם** (אך מטעם אחר).

הברכות, כיוון שמברכים בה 'המפיל חבלי שינה על עיני' - משמע שמדובר בברכה על הנאה אישית. על בסיס אותה סברא הסיק (שם, ד), שיש להיזהר ולא להפסיק בין הברכה לשינה, שכן אסור להפסיק בין הברכה להנאה (ועיין **בבן איש חי** פקודי, אות יב), ובלשונו:

"בכנסת הגדולה כתב שיש לקרות מיד שמא יחטפנו שינה אחר כך ולא יקרא, ואין לחוש משום הפסק אלא כשעושה דבר אחר בינתיים, אבל מה שיושב ודומם לא מקרי הפסק. אם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ נראה שמותר אך יחזור ויקרא פרשת שמע, אכן אם כבר אמר ברכת המפיל יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה לשינה."

ב. רוב הפוסקים וביניהם **החיי אדם** (לה, ד), **הכנסת הגדולה** (רלט) ו**הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ד, כא) חלקו וכתבו, שאכן יש השוואה בין ברכות השחר לברכת המפיל, וגם ברכה זו היא ברכה על מנהגו של עולם, ומשום כך מי שהלך לישון גם אם לא נרדם צריך לברך אותה. מכל מקום כפי שכתב **ערוך השולחן** (שם, ו, א), כיוון שאחרי הכל ההודאה היא על השינה, יש להסמיכה לשינה.

גם על פסק המשנה ברורה שאין לדבר לאחר ברכת המפיל חלוק **הכל בו** (ס' ט) שכתב, שנהוג שלא לדבר לאחר ברכת המפיל, אך לא מטעם הפסק בין הברכה לשינה, אלא שיש ללכת לישון מתוך פסוקים של לימוד תורה ורחמים. לכן, במקרה הצורך ניתן לדבר, ולחזור ולומר אחר כך שמע ישראל וכדומה, כדי ללכת לישון מתוך לימוד תורה (ועיין הערה²).

דינים נוספים

בנוסף למה שראינו עד כה, ישנם דינים נוספים הקשורים לקריאת שמע שעל המיטה ולברכת המפיל:

א. **אמירת תחנון**: בעקבות דברי האר"י, רבים נהגו לומר גם תחנון לפני השינה כדי שתעלה הנשמה לשמיים בזמן השינה, נקייה מעוונות. כמו כן, יש נוהגים לומר נוסח בו הם מוחלים לכל מי שהכעיס ופגע בהם באותו היום, אמירה שמבוססת על דברי רבי נחוניא בן הקנה בגמרא במגילה (כ"ע"א), שהיה מוחל לכולם לפני שהלך לישון ובזכות כך האריך ימים.

ב. **אלוקי נשמה**: בעבר (מסעי שנה ב') עסקנו בשאלה, מדוע תפילת הדרך אינה פותחת במילים "ברוך אתה ה'" כמקובל בשאר הברכות. גישה ראשונה בפוסקים היא גישתו של **השולחן ערוך** (ס' קי) בעקבות **התוספות** (פסחים קד ד"ה כל) שלמעשה תפילת הדרך אינה ברכה אלא תפילה, משום כך מובן מדוע אין צורך לפתוח בברוך.

בכיוון שונה כתבו לתרץ **הרשב"א** ו**הריטב"א** (פסחים קד ע"ב ד"ה כל), שעל אף שתפילת הדרך נחשבת ברכה ולא תפילה, מכל מקום ישנן ברכות שחז"ל תיקנו לברכן גם ללא פתיחת "ברוך אתה ה'". דוגמא נוספת לברכה מעין זו היא ברכת "א-להי נשמה", שאינה פותחת בברוך למרות שאינה סמוכה לברכה אחרת, ובלשון תלמידי הריטב"א:

"כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחיותם בהן בברוך חוץ מברכת המצוות, וברכת הפירות, וברכה הסמוכה לחבירתה. עוד האריך הריטב"א ז"ל בטעם מקצת ברכות שסמוכות ופותחות בברוך, וגם יש שאינם סמוכות ואינם פותחות בברוך כתפילת הדרך, וא-להי נשמה וכיוצא באלו."

גישה שלישית היא גישת **המהר"ם מרוטנבורג** (ברכות אות סב) שנקט, שאת תפילת הדרך יש להסמך לברכה אחרת, ומשום כך היא אינה פותחת בברוך ככל ברכה הסמוכה לחברתה (וכתבו האחרונים שטוב לחוש לדעה זו). על בסיס אותו עיקרון נימק **המאירי** מדוע ברכת א-להי נשמה אינה פותחת בברוך, היא סמוכה לברכת המפיל חבלי שינה על עיני, ונחשבת ברכה הסמוכה לחברתה.

זמן הברכה

דנו הפוסקים על איזו שינה יש לברך, כאשר יש בכך שני עניינים שונים. ברכה ביום, וברכה לאחר חצות:

א. ברכה ביום: **הביאור הלכה** כתב, שלמרות שישנם אנשים שישנים גם לאחר עלות השחר ויש שהולכים לישון לפני שקיעת השמש, מכל מקום למעשה יש לברך ברכה זו רק בלילה. ראייה לדבריו הביא מדברי הגמרא בברכות (ט ע"א) הכותבת, שאין לברך את ברכת השכיבה לאחר עלות השחר למרות שיש וישנים באותה שעה, אין זה נחשב שכיבה.

הרב שטרנבוך (תשובות והנהגות א, קצח) חלק וכתב, שבמקומות בעולם בהם השמש שוקעת מאוחר ואנשים רבים הולכים לישון לפני השקיעה, או שזורחת כבר בחצות - ניתן לברך את ברכת המפיל ביום לפני השקיעה, או לאחר עליית עמוד השחר.

את ראיית הביאור הלכה מברכת השכיבה דחה, שכן "השכיבה" נאמרת בלשון רבים, משום כך יש להתחשב במנהג הרווח בעולם, מה שאין כן ברכת המפיל הנאמרת בלשון יחיד, ותלויה באדם הפרטי. עוד הוסיף, שהחיי אדם כתב שלא מברכים ביום כי יש חשש שלא יירדמו, אבל כאשר נהוג באותו מקום לישון ביום - אין בכך חשש ברכה לבטלה, ובלשונו:

"אמנם באירופא וכמו באנגליה, כחדשיים בקיץ בחצות הלילה כבר עמוד השחר. מכל מקום דעתי נוטה לברך אז המפיל, ואף שביאור הלכה מצדד לא לברך אחרי עמוד השחר, כשם שאין אומרים אז בתפלה השכיבה, נראה לחלק שהשכיבה בלשון רבים ולא תיקנו אחרי עמוד השחר שלרוב העולם אינו זמן שכיבה אז, אבל המפיל בלשון יחיד."

ב. לאחר חצות: **כף החיים** (רלט, ח) כתב בעקבות שער הכוונות, שאין לברך ברכת המפיל אחר חצות. הסיבה לכך היא, שלשיטתם אמירת הברכה וקריאת שמע היא מפני המזיקים וכדעת הירושלמי שראינו לעיל, ואלו קיימים רק לפני חצות. רוב הפוסקים, שבדרך כלל פחות חוששים לדברי הסוד, גם כאן לא חוששים ומברכים אף לאחר חצות.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...

² יש להעיר שגם לפוסקים אלו ההשוואה לברכות השחר אינה שלמה, שהרי את ברכת הנותן לשכני בינה יש לברך גם מי שלא שמע תרנגול כלל וכן שאר הברכות. לעומת זאת, ברכת המפיל מברך רק העולה על מיטתו לישון, אלא שאין לו לחשוש שמא לא יירדם ומשום כך לא יברך כיוון שאחרי הכל הברכה היא על מנהגו של עולם.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com